

ABSTRACT

Is it forgivable not to forgive?*Nagy József***BOCSÁNATOS-E
A MEG NEM
BOCSÁTÁS?**

Several passages in the New Testament make a connection between God's forgiveness and our forgiveness of one another. There are three different emphases on this theme in the New Testament. 1) God's forgiveness requires the disciple to forgive his neighbour (e.g. Mk 11:15). This emphasis is also present both before and after the New Testament (e.g. Sir 27:30-28:7; T. Zeb. 5:3). 2) God's forgiveness demands forgiveness. Where this fails, God may withdraw His mercy (Mt 18:23-35). In this case, God's prior but conditional forgiveness sets the tone. 3. God forgives, which motivates us to forgive (Col 3:13; Eph 4:32). There is no warning here, but these verses also clarify the disciple's responsibility.

This study points to the emphasis in the New Testament, especially in the Synoptics, that following Christ is illusory if there is no forgiveness of one another.

KEYWORDS: forgiveness, demands, grace of God, reconciliation

1. Bevezetés

Az Ószövetség főként Isten megbocsátásáról ír. Ha elszórtabban is, de az emberek közötti kiengesztelődésről is szó esik. Példa erre Ézsau és Jákób kibékülése (1Móz 32–33), valamint a József és a testvérei közötti kapcsolatrendeződés is (1Móz 50,15–21). Ha érintőlegesen is, de a Tóra parancsolatai is utalnak a kérdéskörre. Mielőtt a 3Móz 19,18 a felebarát szeretetére hívna, a „ne légy bosszúálló, se haragtartó néped fiaival szemben” figyelmeztetéssel él. A Tóra más helye még a megszoruló ellenségnek nyújtandó segítséget is kiköti (2Móz 23,4–5).¹

1 CARTER, Tim: *The Forgiveness of Sins*, Cambridge, James Clarke & Co., 2016, 33–34.

A deuterokanonikus iratok elvéve írnak az emberek közötti megbocsátásról. Kulcsfontosságú azonban a JSirá 27,30–28,7, melyet a jelentősége okán idézünk is:

„³⁰Neheztelés és harag – utálatos dolgok ezek, a bűnös férfit ezek tartják hatalmunkban.
^{28,1}A bosszúálló szembesülni fog azzal a bosszúálló Úrral, aki szigorúan számontartja bűneit.
²Bocsásd meg felebarátodnak az ellened elkövetett igazságtalanságot, és akkor eltöröltetnek bűneid, amikor imádkozol. ³Aki haragot táplál a másik ember ellen, hogyan keres az Úrnál gyógyulást? ⁴Ha nincs benne irgalom [ἔλεος] a hozzá hasonló ember iránt, akkor hogyan kérhetne iralmat a maga bűneire? ⁵Ha ő maga – halandó ember létére – kiengesztelhetetlen, ki fogja kiengesztelni az ő bűneit? ⁶Emlékezz a végső dolgokra, és hagyj fel a gyűlölködéssel, gondold a végromlásra és halálra, és maradj meg a parancsolatok mellett. ⁷Emlékezz a parancsolatokra, és ne haragudj a felebarátodra, gondold a Magasságos szövetségére, és nézd el a tudatlanságból eredő vétkeket” (JSirá 27,30–28,7; MBT 2021).

Az egység kontextusában éles figyelmeztetések körvonalazódnak. Az előzmények a válogatott gonoszságok (JSirá 27,22–27), a bosszú (JSirá 27,28–28,1), az irgalom hiánya (JSirá 28,2–7), a vitatkozás (28,8–11) és a meggondolatlan beszéd kapcsán is figyelmeztetnek (JSirá 28,12–26).² Közvetlenül az idézett szakasz előtt az áll, hogy a társa romlását kereső a saját vesztébe rohan (27,28–28,1).³ Szembeötlő, hogy a vizsgált egységünk is a JSirá 27,28–28,1-hez hasonlóan érvel. A JSirá 27,30–28,7 is a cselekvés visszahatásával számol. A sérelmeit elengedő Isten kegyelmében részesül (JSirá 28,1–2), míg az iralmat nem ismerő csupán keresheti Isten bocsánatát (JSirá 28,1–2).

A JSirá azzal a merész gondolattal áll elő, hogy az egymásnak való megbocsátás kihat arra, hogy Isten miként tekint az emberre: úgy fordul Isten a sértetthez, ahogy ő a társához. E gondolatot a JSirá 8,5b teszi hűsbavágóvá. A versrészlet szerint mindenki megromlott, és rászolgál Isten ítéletére.⁴ Borítékolható tehát, hogy az iralmat nem ismerő ítélet alá esik. A JSirá 28,6–7 más érvet is felsorakoztat a megbocsátás szükségessége mellett. Felvetődik, hogy a kiengesztelődés a törvény (ἐντολή) miatt is elengedhetetlen (JSirá 28,6–7). A törvényre való hivatkozás is kétségtelenné teszi, hogy felek közötti kiengesztelődés nem a sértett és a vétkes belső ügye. Aki képtelen az elengedésre, áthágja a törvényt, így Isten ellen vét. A JSirá 28,6–7 nem tartja szükségesnek, hogy a törvény egy passzusára hivatkozva erősítse meg az érvelését. Ezzel együtt ott feszülhet a kérdés, hogy vajon mely igehely vehető számításba. Calduch-Benages szerint nem kizárt, hogy a harag levetkőzését parancsba adó 3Móz 19,18 áll a háttérben.⁵ Bár a JSirá 27,30–28,7 szerint igen sarkalatos a megbocsátás, de szükséges látni

2 DI LELLA, Alexander A.: *The Wisdom of Ben Sira: A New Translation with Notes*, transl. SKEHAN, Patrick W., New Haven – London, Yale University Press, *Anchor Bible*, 2002, 362.

3 Uo., 363.

4 VÖ. CALDUCH-BENAGES, Nuria: Es Mejor Perdonar Que Guardar Rencor: Estudio de Sir 27,30-28,7, *Gregorianum*, 81. évfolyam, 2000/3, 419–439, 430.

5 Uo., 434.

a felhívás kereteit. Feltételezhető, hogy a felebarátok közötti megbékélésről esik itt szó. A tágabb szövegösszefüggés is megmutatja, hogy nem ok nélküli, hogy az egység hallgat az ellenfeleknek való megbocsátásról (vö. JSirá 12,1–7).⁶ Ugyancsak figyelembe veendő, hogy a JSirá 28,2 az igazságtalanság (ἀδικημα) megbocsátására hív, a JSirá 28,7-ben pedig „csak” a tudatlanságból (vö. ἄγνοια) elkövetett vétkek elengedéséről esik szó (1Móz 26,10; 3Móz 5,18).

A megbocsátást a Tizenkét pátriárka testamentuma,⁷ főként Zebulon testamentuma tárgyalja. A mű narratívája szerint Zebulon, szemben a Tórával, nem kereste József, a testvére kárát (pl. ZebTest 2,5). Zebulon arról vall, hogy a testvérek nyomására fogadta el, hogy Józsefet a kiszáradt verembe vessék. A ZebTest 5,3 a JSirá 27,30–28,7-ből megismert ok-okozatiságot vázolja fel. A halálára készülő Zebulon így fordul az övéihez: „gyerreim, gyakoroljatok tehát irgalmat a bensőtökben, mivel ahogyan valaki a felebarátjával tesz, úgy fog az Úr is tenni vele” (saját ford.). Zebulon arra is emlékeztet, hogy Isten a Józseffel irgalmatlan testvérek sarjait betegséggel és halállal sújtotta (ZebTest 5,4). A mű szerint a testvérek bűne már a földi életben visszahatott rájuk. Akárcsak a JSirá 28,6–7, e szakasz is azzal számol, hogy Isten parancsolatai is köteleznek a sérelmek elengedésére és az irgalomra (ZebTest 5,1).

A ZebTest 8,1–6 az előbbieknél is részletesebben szól a bocsánatadásról. A jelentősége okán is idézzük ezt:

„¹Ti is tehát gyermekeim, legyetek jószívúséggel minden ember felé könyörületben, hogy az Úr is könyörüljön és irgalmazzon nektek, ²mivel az utolsó napokban Isten elküldi a könyörületét a földre, és ahol irgalmas bensőket talál, közöttük fog lakozni. ³Ahogy tehát az ember könyörül a felebarátján, úgy az Úr rajta is. ⁴Amikor lementünk Egyiptomba, József nem haragudott rájuk, amikor pedig meglátott engem, megindult a bensője. ⁵Gyermekeim, akire néztek, ti is rosszállás nélkül tegyétek ezt, és szeressétek egymást, és ne tartsátok számon mindenki testvérenek gonoszságát, ⁶mivel ez szétválasztja az egységet, a rokonokat szétszórja, a lelkeket zavarba hozza, az egyént pusztulásba viszi. A rosszra emlékezőben tehát nincs irgalmas benső.” (Zebulon Testamentuma 8,1–6, saját ford.)

Az 1Móz-tól eltérően a ZebTest 8,4 arról tud, hogy József azért borított fátylat a sérelmekre, mert a bátyai között felfedezte Zebulont. E részlet a Testamentum narratívája fényében lesz érthetővé. Miközben a testvérek József sorsa felől tanakodtak, József az őt megszánó Zebulon mögé bújva keresett oltalmat (ZebTest 2,6). A ZebTest 8,4 tehát azt mutatja be, hogy az irgalmat gyakorló Zebulon miként talált könyörületet. Zebulon itt a testvére megbocsátásáról, nem pedig az Istentől irgalmáról ejt szót.

6 MEIER, John P.: *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus*, Volume 4., *Law and Love*, New Haven, Yale University Press, 2009, 534.

7 Az irat datálása vitatott. A lehetőségek a Krisztus előtti második századtól a Krisztus utáni második századig terjednek. Vö. ANGEL, Andrew R.: *Chaos and the Son of Man: The Hebrew Chaotikampf Tradition in the Period 515 BCE to 200 CE*, London, T&T Clark, *The Library of Second Temple Studies* 60, 2006, 110–111.

A ZebTest 8,1–3 azt taglalja, hogy az irgalmat gyakorló Isten eszkatologikus jutalmában részesül. A ZebTest 8,2 szerint Isten könyörülete (vö. τὸ σπλάγγνον) a könyörülők (vö. σπλάγγνα ἐλέους) társaságát keresi majd.

Az extrakanonikus iratok közül a József és Aszaneth is példát ad a megbocsátásra. A JosAs 22–29 szövevényes leírása szerint a fáraó elsőszülött fia ráveszi a Jákób cseledeitől született bátyakat (Dán, Gád, Naftáli, Áser), hogy veszítsék el Józsefet. Az összeesküvés megghiúsult, de Aszaneth, József hitvese garantálta a vétkesek sértetlenségét (JosAs 28,4). Miközben Benjámín épp végezni készült a József halálát kiötlő herceggel, így förmedt rá Lévi: „istenfélő férfiak vagyunk, és az istenfélő férfiakhoz nem illik, hogy rosszal fizessenek a rosszért” (JosAs 29,3).⁸ Habár elmarad a gondolat, hogy aki képes az elengedésre, Isten bűnbocsánatában részesül (vö. JSirák 28,1–2; ZebTest 5,3), de itt is körvonalazódik, hogy a megbocsátás Istenre, és nem az emberekre nézve kell történnék.

Csupán érintjük a későbbi zsidó iratok gondolatait. Aki nem rója fel az ellene elkövetett igazságtalanságot, elnyeri a mennyei bíróság bocsánatát (b. R. Hash. 17a). Ugyancsak körvonalazódik, hogy a sérelmeit elengedő kegyelmet nyer (j. B. Kam. 8,7). E szakasz az érme másik oldalát is felvillantja. Arról is szó esik, hogy aki képtelen az elengedésre, nem lelhet irgalomra Istennél.⁹¹⁰

Az előbb áttekintett helyek zöme szerint Isten megbocsátásának a feltétele az egymással való kiengesztelődés. A gondolat rokon a szemet-szemért elvvel (ti. a sérelem arányos mértékű jóvátételt kíván meg). A bemutatott példák azokban csavarnak egyet ezen, mivel itt nem a sérelemről, hanem a megbocsátásról esik szó. A bocsánatot adó kegyelemben részesül.¹¹ E viszont-bocsánat érkezhethet az emberek részéről (ZebTest 8,4), de a legtöbb szöveg Isten megbocsátásával kecsegtet.

2. A megbocsátás láncolata

Akárcsak az előbbi helyek, az Újszövetség is felveti, hogy Isten megbocsátása elválaszthatatlan az egymás közötti kapcsolatrendezéstől. A részletek tekintetében azonban többféle ábrázolásnak lehetünk tanúi. E meglátások három csoportba rendezhetők.

Az első csoport az eddig ismertetett rendet követi (vö. JSirák 27,30–28,7 a ZebTest 8,1–6). Isten úgy ítél, ahogy az egyén könyörül a társain. Az újszövetségi helyek többsége ide sorolható. Nem meglepő ez, mivel e modellre van a legtöbb Újszövetségen kívüli példa. A második csoport elemei három láncszemmel is számolnak: 1. Isten megbocsát. 2. Az ember megbocsát – vagy épp nem bocsát meg – a társának.

8 BOLYKI János (ford.): *József és Aszeneth*, Kolozsvár, Koinónia, 2005, 112.; REIMER, David J.: The Apocrypha and Biblical Theology: The Case of Interpersonal Forgiveness, in BARTON, J. – REIMER, D. (eds.): *After the Exile: Essays in Honour of Rex Mason*, Macon, Mercer University Press, 1996, 259–282, 277.

9 CALDUCH-BENAGES: i. m., 431.

10 Vö. STRACK, Hermann L. – BILLERBECK, Paul: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, 1. Bände, München, Beck, 1956², 424–426.

11 BASSER, Herbert W. – COHEN, Marsha B.: *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions: A Relevance-Based Commentary*, Boston, Brill, 2015, 187–188.

3. Isten ennek fényében ítél. Példa erre a Mt 18,23–35. Ugyan a szeretetről esik szó, de az 1Jn 4,7–11.20 is hasonló lépéseket vesz alapul. A harmadik modell két láncszemmel számol. 1. Isten, illetve Krisztus megbocsátott. 2. Isten kegyelme a sérelmek elengedésére ösztönzi a jótett megtapasztalóját. E modell nem utal sem az eljövendő jutalomra, és az ítéletet sem helyezi kilátásba. A mintázatra a páli levélkorpusz két helye ad példát (Kol 3,13b; Ef 4,32).

Minden kategorizálás természetesen kérdéseket vet fel. Először is, vitatott némely vers besorolása (pl. Mt 6,12; Lk 11,4). Az Újszövetség több egysége nem aforizmaszerűen szól arról, hogy Isten megbocsátása és az egymáshoz való viszonyulás egymástól elválaszthatatlan. E helyek némelyike is nehezebben kategorizálható. Mégis, ahogyan látni fogjuk, e csoportosítás segíti az újszövetségi hangsúlyok áttekintését és a további kiértékelést.

3. Első modell¹²

3.1 Márk

Márk kétszer szól az emberek közötti megbocsátásról. Mindkettő az első modell szabályszerűségeit követi (Mk 4,24b vö. Mt 7,1; Lk 6,38; Mk 11,25; vö. Mt 6,12.14–5; Lk 11,4). Jelen áttekintés az utóbbi helyen keresztül mutatja be az irat felfogását.

A Mk 11,25–26 szöveg- és redakciókritikai kérdéseket is felvet. A Mk 11,26 számos mérvadó kéziratból elmarad (⋈ B L W Δ Ψ). Látva a Mk 11,26 és a Mt 6,15 közötti hasonlóságot, feltételezhető, hogy a vers Mt hatására került ide.¹³ Jóllehet a Mk 11,25 erős szövegkritikai támogatottsággal bír, de itt is felvetődik a mátéi behatás. Életszerűbb viszont azt feltételezni, hogy a Mk 11,25 mindig is az evangélium részét képezte,¹⁴ mivel a szóhasználat többszörösen is elüt a párhuzamos Mt 6,14-től. A Mk 11,25 azért sem idegen test az evangéliumban, mert a Mk 4,24b is hasonló gondolatokat pendít meg. Már a legelső evangéliumban is kitapintható, hogy Isten bűnbocsánata elválaszthatatlan attól, ahogy az egyén könyörül a társain.

Üzenetértékű, hogy e gondolat mily szöveggörnyezetben hangzik el. Az evangélium egyedül a Mk 11,20–25-ben tanít az imádságról.¹⁵ A Mk 11,20–24-ben Jézus azt fejtegeti, hogy miként kerülhet meghallgatásra az ima. Jézus szerint a hittel történő és kételkedés nélküli könyörgés éri el a célját. E keretrendszerben érthető tehát a Mt 11,25 figyelmeztetése, miszerint a kapcsolatrendezés is előfeltétele az Isten előtti megállásnak. Míg a Mk 11,20–24 általánosságban szól az imameghallgatásról, addig a Mk 11,25 a bűnbocsánatra összpontosítva teszi ezt. Akkor kérhető a bűnbocsánat, ha az imádkozó

12 Jelen vizsgálat nem tér ki a Jak 2,13-ra. Az áttekintés az Újszövetségen kívüli elemekkel is bővíthető (1Kel 13,2).

13 COMFORT, Philip W.: *New Testament Text and Translation Commentary*, Carol Stream, Tyndale, 2008, 142.

14 MARSHALL, Christopher D.: *Faith As a Theme in Mark's Narrative*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, 173.

15 FRANCE, R. T.: *The Gospel of Mark: A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids, Eerdmans, *New International Greek Testament Commentary*, 2002, 441.

is képes a megbocsátásra. A JSirák 27,30–28,7 fényében nem szokatlan, hogy a kien-gesztelődés és az imádság együtt tűnik fel. Akárcsak a Mk 11,25, a JSirák 27,30–28,7 is egy olyan személlyel számol, aki imádságban esedezik a bocsánatért. E párhuzam is felhozható amellett, hogy a Mk 11,25 a Mt 6,12.14–15-től függetlenül került ide.

A Mk 11,25 kulcsszava az ἀφίημι (jelen összefüggésben: megbocsátani). Hasznos olvasmány Roitto írása, mely az ἀφίημι megbocsátással kapcsolatos előfordulásait veszi sorra. Roitto szerint amikor Isten megbocsátásáról esik szó, az ἀφίημι után a meg-bocsátás tárgya és a vétkes fél is megnevezésre kerül. A Mt 11,25-ben a παράπτωμα (vétek) a tárgy, a vétkes pedig az imádkozó, akikre a ὑμῖν (nektek) mutat rá. Amikor a Mt 11,25 a „nektek” való megbocsátásról ír, a tanítványokra utal. Roitto elmélete szerint ott, ahol az emberek közötti megbocsátásról esik szó, elmarad a megbocsátás tárgya (Mk esetében mindenképpen és jellemzően más helyen is). A Mk 11,25 a „ha van valamitek, valaki ellen” („εἴ τι ἔχετε κατὰ τινος”) körülírással hív a sérelmek elengedésére, így kerülve ki a megbocsátás konkrét tárgyát. Riitto szerint e különbség teológiai célzatú.¹⁶ A bűnöket Isten bocsátja meg (Mk 2,7), a tanítványok feladata pedig az egymással való megbékélés.

Habár a Mk 11,25 azt sejteti, hogy az emberek közötti megbocsátás után következhet Isten bűnbocsánata, de több magyarázó arról ír, hogy érdemes tágabb összefüggésben látni a kérdést. Collins azzal a feltételezéssel él, hogy a Mk 11,25 nem a megbékélés egész folyamatát vázolja fel. Meglátása szerint szükséges az evangéliumnak azokat a megbocsátással kapcsolatos hangsúlyait is látni, ahol Isten bűnbocsánata az egymás közötti kapcsolat rendeződésétől függetlenül is szerepelhet (vö. Mk 10,45).¹⁷

3.2. *Máté (Mt 5–7)*

Az első modellre Mt számos példát ad. E helyek kizárólag a Hegyi beszédben bújnak meg. Az előfordulások némelyike máshol is fellelhető (Mt 6,12.14–15 és Lk 11,4a; Mt 7,1–5 és Lk 6,37–42), és Mt saját anyaga is számításba jöhet (Mt 5,7.23–24).¹⁸

A Hegyi beszéd megannyi, törvénnyel és hagyománnyal kapcsolatos reflexióval él. Rögtön a narratív nyitány is erre hangolja az olvasót. Feltehetően azért hangzik el, hogy Jézus leülve tanított (Mt 5,1), mert a kortárs zsidó mesterek is így tettek. Üzenetértékű, hogy Jézus egy hegyen szólal meg, ami óhatatlanul is a Sínai-hegyi szövetségekötésre emlékeztet. E színezet a beszédgyűjtemény és a vizsgált kérdéskör szempontjából lényeges. Rámutattunk, hogy a megbocsátás szükségességét több hely is a törvényre hivatkozva hangoztatja (vö. JSirák 28,6–7; ZebTest 5,1).

Szükséges, hogy rögtön a beszédgyűjtemény alaphangját megadó boldogmondá-soknál is elidőzzünk. A Mt 5,7 szerint az irgalmasok (οἱ ἐλεήμονες) Isten irgalmára

16 ROITTO, Rikard: The Polyvalence of ἀφίημι and the Two Cognitive Frames of Forgiveness in the Synoptic Gospels, *Novum Testamentum*, 57. évfolyam, 2015/2, 136–158, 137–138, 153.

17 COLLINS, Adela Yarbro – ATTRIDGE, Harold W.: *Mark: A Commentary*, Minneapolis, Fortress Press, 2008, 537.

18 A Mt 18,23–35-re a második modellről szólva térünk ki.

lelnek majd (ἐλεηθήσονται). Itt is felcsendül, hogy a felebaráthoz való viszony kihatással van arra, hogy Isten miként ítél. Az ἔλε– szógyök a levél több hangsúlyos helyén is feltűnik. A Mt 23,23 szerint a törvény velejét az igazság (κρίσις), irgalom (ἔλεος) és hit (πίστις) hármasa adja. A Hós 6,6 kétszer is megpendíti, hogy az irgalom az áldozatbemutatás felett áll (Mt 9,13; 12,7).¹⁹ Az ἔλε– szógyök többféle jelentésárnyalatot is felvehet. Ahogy az a Mt 18,33 alapján félreérthetetlen, a megbocsátás is számításba jöhet. Szükséges továbbá látni, hogy az irgalom eszkatologikus színezetet is kaphat. A Mt 5,7b-beli ἐλεηθήσονται jövő idejű alak mellett más újszövetségi helyek is megemlíthetők (2Tim 1,18; Júd 21).

Ugyan a Mt 5,23–24 nem aforizmaszerűen ír a megbocsátásról, de itt is kitapintatható, hogy a megbocsátásunk az Istennel való kapcsolatra is kihat. A versek szerint úgy lehet Isten elé áldozattal járulni, ha a felajánlást tevő már kiengesztelődött a felebarátjával. Összecseng ez az evangélium azon szavaival, miszerint az irgalmasság felette áll az áldozatbemutatásnak (Mt 9,13; 12,7; vö. Hós 6,6).^{20 21}

A megbocsátás lényegi voltát mutatja, hogy a Miatyánk, a beszédgyűjtemény középpontja is figyelmet szentel ennek (Mt 6,9–12). Nem túlzás azt mondani, hogy az imádság a sérelmek elengedésére teszi a legfőbb hangsúlyt. Az ima után Jézus a megbocsátással kapcsolatos kitételt mélyíti el (Mt 6,12.14–15). Bár az ima és a magyarázat lényegileg megegyezik, de a szóhasználat eltérést mutat. A Mt 6,12 az ὀφείλημα (adósság) és az ὀφειλέτης (adós) szavakat használja, a Mt 6,14–15-ben pedig a παράπτωμα (vétek) és az ἄνθρωπος (embertárs) áll. Időnként felvetődik, hogy a Mt 6,12 a tényleges adósságra utalhat,²² de valószínűbb, hogy a megbocsátásra gondol az imádkozó. Látva az ima magyarázatát (Mt 6,14–15), illetve hogy a Mt 6,12-vel párhuzamos Lk 11,4a is a megbocsátásról szól, e lehetőség a valószínűbb. A Mt 6,12 imasora tehát Isten bocsánatát kéri. A fohászzkodó felidézi a mulasztásait, és arra is emlékezteti magát, hogy Isten kegyelmére szorul.²³ Ez ágyaz meg annak, hogy a bocsánatkérő is elkötelezi magát a kapcsolatrendezésre. Egyedül itt hangzik el az imában, hogy a fohászzkodó is cselekvésre adja magát. Az előző alfejezetekben láthattuk, hogy a JSirák 28,2 és a Mk 11,25 arra sarkall, hogy még az Isten bocsánatáért való esedezés előtt kerüljön sor az egymásnak való megbocsátásra (vö. Mt 5,23–24). A Mt 6,12-ben viszont már az ima részeként esik szó a kapcsolatrendeződésről.

19 DAVIES, W. D. – ALLISON, Dale C.: *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to Saint Matthew*, Volume 1., London, T&T Clark International, 2004, 454–455.

20 Uo.

21 Szabó a Misna egy traktátusa nyomán emlékeztet a megbocsátás és az áldozatbemutatás további összefüggéseire. „Az ember és Isten közötti törvényszegésekre Jom Kippur engesztelést szerez; de ember és embertársa közötti törvényszegésekre Jom Kippur nem szerez engesztelést, amíg az ember ki nem békül felebarátjával” (m. Joma 8,9 Szabó Miklós Xavér ford.). SZABÓ Miklós Xavér: Fátylat rá! Biblikus megfontolások a megbékélés témájához, *Pannonhalmi Szemle*, 26. évfolyam, 2018/1, 23–33, 28.

22 WOLD, Benjamin: Debt Remission in the Matthean Lord's Prayer and 4QInstruction, in LANGSTAFF, Beth – STUCKENBRÜCK, Loren T. – TILLY, Michael (eds.): *The Lord's Prayer*, Tübingen, Mohr Siebeck, *Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament* 490, 2022, 91–112, 99.

23 LUZ, Ulrich: *Matthew 1-7: A commentary*, Minneapolis, Fortress Press, *Hermeneia*, 2007, 322.

Bornkamm szerint a Hegyi beszéd a Miatyánk köré rendeződik. Érintettük már elméletet, miszerint a Mt 5–7 khiasztikus felosztása azt diktálja, hogy a gyűjtemény középpontjában a Miatyánk áll. Bornkamm szerint a Miatyánk tematizálja is a Hegyi beszédet. Az itt érintett kérdéskörök a beszédegység különböző pontjain részletebben kifejtve térnek vissza. E párhuzamok közül a Mt 6,12 és a Mt 7,1–5 hasonlóságát emeljük ki.²⁴ Akárcsak az ima, a Mt 7,1–5 is arra figyelmeztet, hogy úgy kezeli Isten az egyént, ahogy ő a társához fordul (Mt 5,7; 6,12.14–15).

A Mt 7,1–5 két részre bomlik. A Mt 7,1–2 szentenciái arra figyelmeztetnek, hogy Isten úgy ítél, ahogy az illető a felebarátjához viszonyul (vö. Mk 4,24; Lk 6,37–38).²⁵ A Mt 7,1 „a ne ítéljete (μη κρίνετε), hogy ne ítéltessetek (μη κριθήτε)” figyelmeztetéssel indít. A Mt 7,2a-ban is a κρίνω ismétlődik. Akárcsak a Mt 7,1-ben, itt is a κρίνετε áll a tagmondat első helyén. Itt azonban célszerűbb kijelentő módú alakként fordítani az igét („ítéltek”). A Mt 7,2a folytatásában nem a κριθήτε (vö. Mt 7,1), hanem a jövő idejű κριθήσεσθε („fogtok ítéltetni”) áll. Hasonló logika szerint épül fel a Mt 7,2b is. A kijelentő módban álló μετρεῖτε-t a jövő idejű μετρηθήσεται követi itt („mérték” és „fogtok megmértetni”). A Mt 7,2 mindkét rövid felhívása tehát arra figyelmeztet, hogy úgy viszonyul Isten az egyénhez, ahogy ő a társához. E minta nyomán gondolhatunk a boldogmondások irgalmassággal kapcsolatos kitételére is (Mt 5,7). A Mt 7,1–2 felhívásai általános érvényűek, de kétségtelen, hogy a megbocsátás is szóba jöhet. Megerősíti ezt a folytatás, ami az adós szolga példázatához hasonló gondolatokat pendít meg (Mt 7,3–5; Mt 18,23–35). Jézus egy olyan alakot rajzol meg, aki a szálkát akarja kivenni a társa szeméből, miközben a sajátjából egy gerenda ágaskodik ki. A Mt 18 példázata pedig egy olyan embert elevenít meg, aki képtelen volt a száz dénárnyi adósság elengedésére, pedig ő tízezer talentumnyi adósság alól lett feloldozva.

Röviden felvillantjuk, hogy az előbbi versek mily hasonlóságokat mutatnak az evangélium más helyeivel. A folytatás részletesen is kitér rá, hogy a Mt saját anyagát képző adós szolga példázata azzal számol, hogy Isten előzetesen kimondott bocsánata alapozza meg a megbocsátásra való felhívást (Mt 18,23–35). A kecskék és juhok példázata szerint a végítélet mércéje az egymáshoz való viszonyulás lesz (Mt 25,31–46). Megemlíthető végül a Hegyi beszédben lévő aranyszabály is (Mt 7,12). Jézus arra sarkallja a tanítványokat, hogy úgy viszonyuljanak egymáshoz, ahogyan azt másoktól is elvárnák.²⁶

Azzal is számol Mt, hogy a tanítványoknak nem csupán a sérelmek elengedésében, hanem a bűnbocsánatadásban is feladatuk van (Mt 9,8; 16,19; 18,18; Jn 20,23). Bár ez utóbbi óriási felelősséget ad a kezükbe, de a tanítványok többszörösen is óvatosságra vannak hívva. Az eddigiek szerint tehát a bűnbocsánatadásra felhatalmazott tanítványok akkor részesülhetnek Isten megbocsátásában, ha megbocsátással tudnak

24 BORNKAMM, Günther: Der Aufbau der Bergpredigt, *New Testament Studies*, 24. évfolyam, 1978/2, 419–432.

25 DAVIES – ALLISON: i. m., 670.

26 E vers hasonló logikát tükröz, mint amit a ZebTest-ből megismertünk. A Józseffel irgalmasságot cselekvő Zebulon maga is irgalomra lett (ZebTest 8,4).

lenni. Végül pedig, kétségtelen ugyan, hogy az evangélium az e fejezetben bemutatott mintázattól függetlenül is szólhat a bűnbocsánatról (pl. Mt 26,27), de a most bemutatott, és gyakran mellőzött hangsúly sem vehető félvállról.

3.3. Lukács evangéliuma

Nem egyedi, hogy Mt úgy szól a megbocsátásról, hogy eközben Lk hallgat erről. A lukácsi boldogmondásokból elmarad az irgalmasságra való utalás (Lk 6,20–22; Mt 5,7). A Miatyánk elhangzása után Jézus nem mélyíti el a megbékéléssel kapcsolatos kitélt (Lk 11,1–4; Mt 6,14–15). Péter itt is firtatja, hogy hányszor lehetséges az elengedés (Lk 17,3–4; Mt 18,21–22), de elmarad az adós szolga példázata.

Hiba volna azonban arra jutni, hogy a megbocsátás és ennek láncolata kevésbé volna hangsúlyos itt. Többször is Lk részletezi jobban a most vizsgált kérdéskört. Példa erre a Lk 6,37–42 (vö. Mt 7,1–5), illetve a szövegösszefüggése. Az egységet megelőzően az ellenség szeretetére (Lk 6,27–36) és az irgalmasságra (οἰκτίρμων) történik felhívás (Lk 6,36). Ugyancsak beszédes, hogy a Lk 6,37 kétszeresen is bővíti a Mt 7,1 felszólítását. A vers a „ne kárhoztassatok és nem kárhoztattok”, és a „bocsásatok meg, és nektek is megbocsátatik majd” („ἀπολύετε, καὶ ἀπολυθήσεσθε”) felhívásokat is közbeszúrja.²⁷

A Miatyánk Mt és Lk szerinti változata között több markáns eltérés is van. Megegyezik azonban, hogy mindkettő szól a megbocsátásról. Miközben a Lk 11,4 imádkozója a bűnök (ἁμαρτίαι) bocsánatáért esedezik, ígéretet tesz, hogy megbocsát minden ellene vétőnek (παντὶ ὀφείλοντι). Félreérthetetlen tehát, hogy az ὀφείλοντι a vétkekre mutat, és nem az adósokat feltételezi (vö. a Mt 6,12-höz fűzött magyarázat).²⁸ Különös súlyt ad az imának a παντὶ (mindenkinek) kitélt, mely nem hagy kibúvót az elengedés terén. További eltérés, hogy a Mt 6,12 a „ὥς καὶ”, addig Lk 11,4a a „καὶ γὰρ” szavakkal köti össze a bűnbocsánatkérést és az egymással való kapcsolatrendezést. Vitatott, hogy a vers milyen összefüggést vél felfedezni Isten és az ember megbocsátása között. 1. A γὰρ kazuális értelemben veendő (ti. bocsáss meg, mert mi is megbocsátunk).²⁹ A fohászzkodó azért kéri a bűnbocsánatot, mert maga is megbocsátással van. 2. Clifton szerint érdemes az evangélium tágabb összefüggésére figyelni. Ahogy arról hamarosan szó esik (második modell), Lk is számol a megelőző kegyelemmel. Isten bocsánatadása odaszánt életre motiválhatja az egyént (Lk 7,41–43.47).³⁰

Ha nem is ily aforizmaszerűen, de az evangélium saját anyaga is számol azzal, hogy a felebaráthoz való viszony kihat az Istennel való kapcsolatra. A tékozló fiú példázatában a testvére iránt engesztelhetetlen báty az édesapjával is összekülönbözött. A példázat arra is rávilágít, hogy a megbocsátásra képtelen fiú kívül marad az

27 Az ἀπολύω ugyan jellemzően nem a megbocsátásra vonatkozik, de e jelentésre is akad példa (Mt 18,27).

28 Lk saját anyagában az ὀφειλέτης vonatkozhat a bűnösre (Lk 13,4).

29 CULY, Martin M. – PARSONS, Mikeal C. – STIGALL, Joshua J.: *Luke: A Handbook on the Greek Text*, Waco, Baylor University Press, *Baylor Handbook on the Greek New Testament*, 2010, 374.

30 BLACK, C. Clifton: *The Lord's Prayer*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2018, 180, 182.

örömlakomán (Lk 15,11–32). Az irgalmas samaritánus példázata szerint az örök élet nem nyerhető el a kiszolgáltatott megsegítése nélkül (Lk 10,25–37). Ugyancsak említést érdemel, hogy az irgalmatlan gazdag került az ítélet alá (Lk 16,19–31).

Lukácsnál Jézus példát is ad a megbocsátásra. Mi több, gyakran az ellenfeleknek való megbocsátásról esik szó. Jézus a kereszten elmondott imájában Isten irgalmát kéri az őt halálra adókra (Lk 23,34). István is a Lk 23,34 szavaival fohászkodik a megkövezésekor (ApCsel 7,60). A Miatyánk a mindenkinek való megbocsátásról ír (Lk 11,4). Jézus egy olyan samaritánust mutat be, akinek feltehetően egy zsidó emberen esett meg a szíve (Lk 10,25–37). E példák tehát azt mutatják be, hogy az igazak miként is közelítenek az ellenfeleikhez (Lk 6,27–36).³¹ Az előbbi példák némelyikében is megjelenik, hogy a megbocsátás kihatással van az Istennel való kapcsolatra. E szempontból is üzenetértékű lehet, hogy István a megkövezése előtt látta a megnyílt eget (ApCsel 7,55). Némely lukácsi hely nem oly pontosan követi az első modellt, mint Mt és Mk említett példái. Ezzel együtt itt is kirajzolódik, hogy a megbocsátás az Istennel való kapcsolatra is kihat.

4. Második modell

4.1. Máté evangéliuma

A modell a megbocsátás három láncszemével számol. 1. Isten megbocsát. 2. Az egyén kötelessége a bocsánatadás. 3. Isten az egymásnak való megbocsátás fényében ítél. A mintát egyetlen újszövetségi hely követi ily pontosan (Mt 18,23–35). Ha e láncszemeket nem hegyezzük ki a vizsgált kérdéskörre, más helyek is számításba vehetők (Lk 7,36–50; 1Jn 4).

A Mt 18 a közösségi élettel kapcsolatban rendelkezik. A keresztyénektől megkívánt, hogy a mennyek országához méltóan éljenek (Mt 18,1.3–4; Mt 18,23). A Mt 18 második fele a gyülekezeten belüli fegyelmezésről és az esetleges kizárásról ír (Mt 18,15–20), majd pedig a megbocsátásról szól (Mt 18,21–35). Különös, hogy e két szakasz a fegyelmezés és kizárás, illetve a megbocsátás kérdéséről is ír. Hays szerint e kettősség az Ószövetség felől érthető meg. A 3Móz 19,17–18-ban is egymás után sorakozik a feddésre és a megbocsátásra való utalás.³²

A megbocsátásra ösztönző Mt 18,21–35 Péter kérdésével és Jézus rövid válaszával indít (Mt 18,21–22 vö. Lk 17,3–4). Jóval terjedelmesebb ennél a folytatásban olvasható adós szolga példázata (Mt 18,23–35). A példázat az evangélium saját anyaga, mely új fénytörésbe helyezi Péter kérdését.³³ Péter az emberek közötti megbocsátást

31 SMIT, Peter-Ben: Forgiveness and Social Hierarchy in the New Testament: Revisiting the Keene Thesis, *The Journal of Theological Studies*, 74. évfolyam, 2023/2, 493–515, 511–512.

32 HAYS, Richard B.: *The Moral Vision of the New Testament Community*, Cross, *New Creation; a Contemporary Introduction to New Testament Ethics*, London, Continuum – T&T Clark, 2007, 101–102.

33 Péter ugyan a hétszeres megbocsátást veti fel, de e szavakat érdemes zsidó kontextusban szemlélni. A t. Yoma 4.13 szerint háromszor lehetséges a megbocsátás. E felfogás is Isten tettét követi le, mivel az Ám 2,6 és a Jób 33,28–29-en alapul, mely azt sejteti, hogy Isten is ekként tesz. A b. Yoma 86b is

firtatja, Jézus viszont tágabb keretbe emeli a diskurzust. Rámutat, hogy az egymással való kiengesztelődés az Isten–ember kapcsolatrendszer fényében értendő.³⁴ A példázat tehát Isten megbocsátásáról szól elsőként. Ő a példázatbeli király. Ő engedi el a szolgájának a megfizethetetlen, tízezer talentumnyi adósságot (Mt 18,24). A folytatás a szolga útját követi. Szembejön vele egy társa, aki mindösszesen száz dénárral tartozik neki (Mt 18,28). A tízezer talentum és a száz dénár között mérhetetlen a különbség. A szolga felszabadult a hallatlan adósság alól, de mégis követelte magának a száz dénárt. Több szolgatárs tanúja volt e jelenetnek. Tudták, hogy felettébb nagy kegyet gyakorolt a király, ezért felhorkantak a szolga engesztelhetetlenségén, és hírül adták neki ezt (Mt 18,31). A király haragra lobbant, és megbüntette a száz dénárjához körömszakadtáig ragaszkodó szolgát (Mt 18,34). Az engesztelhetetlen szolga nem kapott újabb feloldozást, hanem ítéletet mondott felette a király. Mi több, a király visszavonta a korábbi döntését, és követelte tőle a tízezer talentumot (Mt 18,32–34). A példázathoz fűzött magyarázat testvérként (ἀδελφός) utal a száz dénárral adós szolgatársra (vö. Mt 5,7). Feltételezhető, hogy a hittestvérnek való megbocsátásról olvashatunk. A király döntése a megelőző szakasz fényében lesz különösen élessé. A Mt 18,15–20 szerint a vétkes hittestvért háromszori, fokozódó feddéssel kell illetni. E példázatban nincsen fokozatosság, hanem az elengedésre képtelen szolga rögtön az ítélszék elé kerül.³⁵

Érdeemes a tágabb szövegösszefüggést is látni. Az evangélium a Hegyi beszédben (I. első modell) és e példázatban szól a megbocsátásról. Szembeötlő különbség, hogy a Mt 18,23–35 láncsora Isten bocsánatadásával kezdődik, a Hegyi beszéd helyei viszont elhagyják e részletet. Bash szerint a Hegyi beszéd alapján feltételezhetnénk, hogy a bűnbocsánat nyitja az egymásnak való megbocsátás. Az adós szolga példázata azonban új mederbe tereli a Hegyi beszédben hallottakat. Itt ugyanis Isten bocsát meg a legelsőként.³⁶ E különbség ellenére is látható, hogy rokon a Hegyi beszéd és adós szolga példázatának ábrázolása. Mindkét egység rámutat, hogy az egymásnak való megbocsátás kihat az Istennel való kapcsolatra.

A Mt 5–7 és a Mt 18,23–35 nem csak a koncepció, hanem a szóhasználat tekintetében is számos egyezést mutat. A Mt 5–7 megbocsátással kapcsolatos kulcsszavai az adós szolga példázatában is visszatérnek. A Miatyánk és a magyarázata (Mt 6,12.14–15), valamint a példázat is helyet ad az ὀφίημι (megbocsát, elenged; Mt 6,12.14.15; 18,27.32.35), az ὀφειλέτης (adós; Mt 6,12; 18,24) és a ὥς (Mt 6,12; 18,33) szavaknak. A Miatyánk nyitánya mennyei Atyaként utal Istenre, a példázat pedig a mennyek országáról tanít (οὐρανός; Mt 6,9; 18,23). Akárcsak az ima, a példázathoz fűzött magyarázat is Atyaként mutatja be Istent (πατήρ; Mt 6,9; 18,35). Látva e

arról ír, hogy Isten háromszor bocsát meg. SNODGRASS, Klyne: *Stories with Intent: A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*, Grand Rapids, Eerdmans, 2018, 63.

34 KOZMA Zsolt: Gratia praeveniens az adós szolgáról szóló példázatban (Mt 18,21–35), in Uő.: *Hagyomány és időszzerűség. Tanulmányok*, Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, 2002, 37–45.

35 Az egységek összetartozására a négyszer is ismétlődő ἀδελφός (testvér) is rámutat (Mt 18,15 [2x].21.35).

36 BASH, Anthony: *Forgiveness and Christian Ethics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 99.

hasonlóságokat is elhangzik, hogy az adós szolga példázata a Mt 6,12.14–15 megbocsátással kapcsolatos gondolatait mélyíti el. A példázat részletesebben mutatja be a megbocsátás láncolatát, mivel először Isten bűnbocsánatadásáról olvasunk.

Az adós szolga példázata a Hegyi beszéd más elemeivel is összecseng. A Mt 5,7 boldogmondásához hasonlóan itt is visszatér az *ἐλε*- szócsalád egy tagja (Mt 18,33). A Mt 5,24–26 és a Mt 18,23–35 között is több egyezés is kimutatható. Mindkét helyen szerepel a *φυλακή* (börtön; Mt 5,25; 18,30), a *παράδιδωμι* (átadni; Mt 5,25; 18,34) és az *ἀποδίδωμι* is (visszafizetni; Mt 5,26; 18,25[2x].26.28.29.30.34). Ha más szavakkal kifejezve is, de a Mt 7,3–5 is azonos gondolattal áll elő. Az, hogy a más szemében szálkát kereső szeméből gerenda ágaskodik ki, a tízezer talentummal adós, de a száz dénárhoz ragaszkodó szolgára emlékeztet. A tízezer talentum és a gerenda is olyan, amelynél nehezebb hatalmasabbat elképzelni: a tízezer (*μύριοι*) a legnagyobb szám, míg a talentum (*τάλαντον*) a legnagyobb mértékegység.³⁷ A szemből kiágaskodó gerenda (*δοκός*) pedig szintén fokozhatatlan. Összefoglalva tehát, a Mt 18,23–35 a Mt 6,12.14–15 mellett a Hegyi beszéd más, a megbocsátást tagláló helyeivel is párhuzamba állítható. Úgy véljük, hogy az adós szolga példázata a Hegyi beszéd szinte valamennyi megbocsátásról szóló kitételére reflektál. Azzal, hogy a Mt 18,23–35 Isten megelőző bocsánatadásáról számol be, újrakeretezi a Hegyi beszédben foglaltakat.

4.2. További példák

A Mt 18,23–35 mellett más, lazábban illeszkedő példák is szemrevételezhetők. Elsőként az 1Jn 4 érdemel figyelmet. Az 1Jn 4 is a harmadik modell elemeivel számol. Eltér viszont, hogy itt a szeretetről, és nem a kiengesztelődésről esik szó. A fejezet vonalvezetése a következő: 1. Isten megelőző szeretete (1Jn 4,9.19 vö. 1Jn 2,12). 2. Krisztus követője adós (*ὀφείλω*) a testvérszeretettel (1Jn 4,11 vö. 1Jn 3,16; 1Jn 4,21). 3. A testvérét nem szerető Istent sem szeretheti (1Jn 4,8.20).

A szakasz a nagy parancsolat két elemével (vö. Mt 22,37–39), és Isten és az ő megelőző szeretetével is számol. A szakasz szerint kizárt, hogy az, aki nem szereti a testvérét, Istent is szerethesse. Az 1Jn 4,11 arról ír, hogy a tanítvány tartozik (*ὀφείλω*) a testvérszeretettel. Ahogyan láttuk, az *ὀφείλω*- gyök a megbocsátás összefüggésében is szerepel (Mt 6,12; Lk 11,4). E karakteres szó az 1Jn más helyén is feltűnik (1Jn 2,6; 3,16). Ha nem is a kapcsolatrendezésre mutat ez, de a további előfordulások révén is kitapintható a levél hangsúlya. Az *ὀφείλω* az 1Jn 3,16-ban is a szeretet társaságában tűnik fel. Elsőként arról olvashatunk itt, hogy Jézus az életét adta értünk. A levél követendő példaként mutatja be Jézus tettét. A tanítvány is tartozik (*ὀφείλω*) azzal, hogy önmagát adja a testvéréért. Az 1Jn 3,16 tehát a most bemutatott második modell első két lépcsőfokával él (Krisztus tette és az ebből következő válasz). A szövegösszefüggés a harmadik láncszemre is

37 FRANCE, R. T.: *The Gospel of Matthew*, Grand Rapids, Eerdmans, *New International Greek Testament Commentary*, 2007, 706.

fényt vet. Felsejlik ugyanis, hogy az, aki képtelen szeretni a társát, ítélet alá esik (1Jn 3,15.17).

Szó esett arról, hogy a Mt 18,23–35 és az 1Jn 4 azonos lépcsőfokok mentén épül fel. Mindkét egység ugyanúgy vázolja fel az Isten–ember és az egymás közötti kapcsolatot. Elsőként Isten tettéről esik szó, majd a folytatás a gyülekezeten belüli érintkezésről tanít. Először Isten cselekedetéről hallhatunk, így azt várnánk, hogy a folytatás az Isten iránti hálára fog felhívni. Ehelyett azonban az emberi kapcsolatokkal folytatódnak az egységek. Mindkét egység zárása visszatér az istenkapcsolatra. Az a figyelmeztetés körvonalazódik, hogy az egymáshoz való viszony az istenkapcsolatra is kihat. Egyezést jelent tehát, hogy a keret az istenkapcsolatra összpontosít, illetve hogy a középső láncszem az egymással való érintkezésről szól. Megemlíthető továbbá, hogy a Mt 18,23–35 és az 1Jn 4 egy kulcsszava is egyezést mutat. Az 1Jn 4,11-ben az ὁφείλω emlékeztet arra, hogy a tanítvány köteles a testvérét szeretni. A Mt 18,23–35-ben az ὁφείλω–szócsalád elemei ismétlődnek. Így olvasható itt az ὁφείλεταις (adós; Mt 18,24), az ὁφείλω (adósnak lenni; Mt 18,28[2x].30.34) és az ὁφειλή is (adósság; Mt 18,32). A változatos előfordulást indokolja, hogy a példázat az adósság kérdése körül forog.

Folytatva a sort, Jézus bethániai megkenetése, különösen is a lukácsi változat, a harmadik modellt követi (Mt 26,6–13; Mk 14,3–9; Lk 7,36–50; Jn 12,1–8). Így olvasható, hogy 1. Jézus elengedte az asszony bűneit (Lk 7,47). 2. Az asszony megkeni Jézus lábát (Lk 7,37–38). 3. Jézus kinyilvánítja, megbocsáttattak az asszony bűnei (Lk 7,48). Lk három lépcsőfoka közül kettő is érinti a megbocsátást. Akárcsak a Mt 18,23–35-ben, a bűnbocsánat itt is az adósság elengedéséhez hasonlatos (Lk 7,41–43). Itt azonban az anyagiak szó szerint is meglevenednek, mivel az asszony drága olajjal kente meg Jézus lábát (Lk 7,46). A Mt 18,23–35-hez hasonlóan az első és a harmadik lépcsőfok is az Isten és az ember (itt: Krisztus és az asszony) kapcsolatát érinti. Különbözik azonban a második lépcsőfok. Az Isten bocsánatára adott válasz itt nem az egymásnak való megbocsátás. E történetben a bűnbocsánat a Jézus iránti hálát váltja ki az asszonyból (Lk 7,37–38).

5. Harmadik modell

A modell két láncszemmel számol. Ezek pedig: Isten bocsánatadása és az ember megbocsátásra való készsége. Hasonlóan a második modellhez, Isten megbocsátása adja a kezdőlökést. Itt azonban elmarad a második modell legutolsó láncszeme, miszerint Isten figyelemmel kíséri az emberek közötti megbékélést. E láncszem kizárólag a harmadik modellből marad el. A modell a tekintetben is különutas, hogy itt nem a szinoptikusok, hanem a páli corpus helyei jönnek szóba (Kol 3,13; Ef 4,32). Az itt vizsgált versek azonban nem esnek távol a szinoptikusok hangsúlyától. Nem egyedi, hogy egy a szinoptikusoknál feltűnő gondolat a Kol-ban és az Ef-ben is szerepel. Davies nyolc olyan esetet emel ki, amelyek a Kol és az evangéliumok – különösen is a szinoptikusok – közötti hasonlóságra adnak példát. A Davies által kiemelt helyek a Kol 3,5-tel kezdődő felhívások után olvashatók (a részletesebben is vizsgálandó Kol 3,13 is része ennek). Ugyancsak Davies figyeli meg, hogy más páli levelekre is jellemző,

hogy a rövid felhívásokban az evangéliumokhoz hasonló gondolatok szerepelnek (pl. Róm 12–14; 1Thessz 4–5).³⁸

A modell gondolatisága az Ószövetségtől sem esik távol. Példa erre az 5Móz 15,12–15 eszmefuttatása. Az egység szerint azért szükséges a rabszolgák hétévenkénti elbocsátása, mert Isten is megszabadította Izraelt az egyiptomi szolgaságból (vö. 5Móz 24,17–18). Az egység kiköti, hogy a rabszolgák nem ereszthetők szélnek üres kézzel, hanem a gazda a javaiban kell részesítse őket (5Móz 15,13–14). Arra vezethető vissza a rendelkezés, hogy Izrael sarjai sem nincstelenként kerekedtek fel Egyiptomból (2Móz 3,21; Zsolt 105,37). Akárcsak a Kol 3,13 és az Ef 4,32, az 5Móz 15,12–15 sem azt hangsúlyozza ki, hogy Isten lesújt azokra, akik eltérnek a rendeléstől. Az egység ereje abban áll, hogy emlékeztet Izrael örömteli megtapasztalására, miszerint elhalmozta őket Isten, mielőtt hátrahagyták volna a szolgaság földjét.

5.1. Kolossé 3,13

Ha némi megszakításokkal is, de a Kol 3,5-től erkölcsi felhívások sorakoznak. Az intések és a buzdítások kijelölik a gyülekezeten belüli normákat. Így tér rá a felsorolás a megbocsátásra is (Kol 3,13). A vers kulcsszava a kétszer is feltűnő *χαρίζομαι* (megbocsátani). A szinoptikusoknál jellemzően az *ἀφίημι* (elengedni) fejezi ki a megbocsátást. Mivel a páli levelekben a *χάρις* (kegyelem) gyakori szó (pl. Kol 1,2.6; 3,16; 4,6.18), ezért nem meglepő, hogy itt a gyök igei változata áll. Az *ἐχαρίσατο* (megbocsátott) Isten bocsánatadására mutat rá (Kol 3,13b). E megállapítás azonos a Kol 2,13-ban foglaltakkal. Itt is a *χαρίζομαι* érzékelteti, hogy Isten már bűnbocsánatot adott (*χαρισάμενος*). E szóhasználat beillik az irat realizált eszkatológiai hangsúlyába. A fejezet nyitánya a Krisztussal való együttes meghalásról és feltámadásról ír (Kol 3,1.3). A folytatás szerint már végbement az őember levetkőzése és az új felöltése (Kol 3,9–10). Gyakori tehát, hogy a levél a meglévő üdvjavakról szól, így belátható, hogy miért is hagyja el a Kol 3,13 az ítélet kilátásba helyezését (vö. első és második modell).

A Kol 3,13 tehát az Úr (κύριος) megbocsátásával is számol. Tisztázandó azonban, hogy a κύριος Istenre vagy Krisztusra mutat-e. A kérdés összetettségét a különféle szövegvariánsok meglelte is igazolja. Több szövegtenű a κύριος lecserélésével rendezi a kétértelműséget. Így váltják fel a κύριος-t a Χριστός (Krisztus; $\aleph^1$ C D¹ K L P stb.), a θεός (Isten; $\aleph^*$) és a ὁ θεὸς ἐν Χριστῷ (az Isten a Krisztusban; 33; vö. Ef 4,32) lehetőségek. Valószínűtlen persze, hogy a variánsok bármelyike volna az eredeti olvasat. A κύριος támogatottsága meggyőző (P⁴⁶ A B D^{*} F G), valamint kétségtelen, hogy ez a nehezebb – és így a jó eséllyel – eredeti olvasat. A sokféle lehetőség azonban megerősíti, hogy a vers nehezen érthető, azaz nem nyilvánvaló, hogy kire is mutat a κύριος. Ha viszont szükséges az állásfoglalás, valószínűbbnek tartjuk, hogy a κύριος az Atyára értendő. A Kol 2,13 szerint Isten a vétkek megbocsátója (*χαρίζομαι*; vö. Kol 2,13). A *χαρίζομαι* mellett a *χάρις* főnév is Istenhez kötődik (Kol 1,2.6). Végül pedig az első és a második modell is Isten megbocsátásával számol (pl. Mt 6,12.14–15). Bár

38 DAVIES, William David: *Paul and Rabbinic Judaism: Some Rabbinic Elements in Pauline Theology*, London, SPCK, 1948, 139–140.

többen is úgy vélik, hogy a κύριος Krisztusra mutat,³⁹ de az előbbi érvek nyomán ez a kevésbé valószínű lehetőség.

A Kol 3,13 a gyülekezeten belüli kapcsolatrendezésről is szól. Erre erősít rá a χαρίζομενοι-al kiegészülő ἑαυτοῖς (egymásnak) is. Nem egyedi, hogy a χαρίζομαι a közösségen belüli megbocsátás spektrumán mozog (vö. 2Kor 2,7.10). Az ige láttán azonban nem feltétlenül szükséges arra gondolni, hogy belső feszültségek mételezik a kolosséi keresztyéneket. Valószínűbb, hogy általános érvényű felhívásként csendül fel az ige.⁴⁰

Célszerű a χαρίζομενοι-t a „bocsássatok meg” fordítással visszaadni. A vers okfejtése szerint, ahogy (καθὼς καὶ) az Úr megbocsátott (ἐχαρίσατο), úgy a hívek is (οὕτως καὶ) megbocsátással kell legyenek. A „καθὼς καὶ” szerkezet máshol is érzékeltetheti, hogy különbség van Isten bűnbocsánata és az emberek megbocsátása között. Gyakori, hogy a „καθὼς καὶ” Isten vagy Krisztus tettére utal. A folytatások pedig ehhez hasonló és ebből következő cselekedetekre sarkallnak (Róm 15,7; Ef 5,2.25.29; Kol 3,13; Ef 4,32). E mondatok is érzékeltetik, hogy Isten és az ember munkája eltérő súllyal bír. Isten bocsánatadása az üdvösség szempontjából sarkalatos (vö. Kol 2,13).⁴¹ Az ember csupán erre adott vagy ebből következő tettekkkel állhat elő.

A Kol 3,13 a panasz (μομφή) elengedését adja parancsba. A μομφή egyedül itt olvasható az Újszövetségben, de a μέφομαι igei alak máshol is feltűnik (Róm 9,19; Zsid 8,8). A görög szövegekben a μομφή jogi színezettel is bírhat. Gnlika szerint itt is a tagok közötti, akár bíróság elé is vihető vitákról lehet szó (vö. 1Kor 6).⁴² Ahogy említettük, célszerűbb egy általános, közelebbről nem meghatározható felhívásként tekinteni a Kol 3,13-ra.

Mk-ról szólva érintettük, hogy Isten a vétkeket (παραπτώματα) bocsátja meg (Mk 11,25), az ember feladata pedig, hogy a társainak bocsásson meg (első modell). Az utóbbi esetben a megbocsátás tárgya általánosan cseng. A Mk 11,25 arról ír, hogy „bocsássatok meg, ha van valamitek valaki ellen” („ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατὰ τινος”). Akárcsak a Mk 11,25-ben, a Kol szerint is Isten a vétkek megbocsátója (παραπτώματα; Kol 2,13). A gyülekezeti megbocsátással kapcsolatban így ír a levél: „bocsássatok meg egymásnak, ha valakinek valami panasa van a másikkal szemben” („χαρίζομενοι ἑαυτοῖς, ἂν τις πρὸς τινα ἔχη μομφήν”). Mk-hoz hasonlóan itt is elmarad a bűnt jelölő παράπτωμα és az ehhez hasonló szavak. Egyezést jelent, hogy mindkét esetben egy színtelen szó jelöli a megbocsátás tárgyát. A Mk 11,25-ben a τὶς (valami), a Kol

39 MCKNIGHT, Scot: *The Letter to the Colossians*, Grand Rapids, Eerdmans, *New International Greek Testament Commentary*, 2018, 138.; MOO, Douglas J.: *The Letters to the Colossians and to Philemon*, Grand Rapids, Eerdmans, *Pillar New Testament Commentary*, 2008, 231.; POKORNÝ, Petr: *Der Brief des Paulus an die Kolosser*, Berlin, Evangelische Verlagsanstalt, *Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament* 10/1, 1987, 145.

40 POKORNÝ: i. m., 145.

41 DAHL, Nils Alstrup: Form-Critical Observations on Early Christian Preachings, in Uó.: *Jesus in the Memory of the Early Church: Essays*, Minneapolis, Augsburg Publishing House, 1976, 30–36, 34.

42 GNILKA, Joachim: *Der Kolosserbrief*, Freiburg, Herder, *Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament* 10/1, 1980, 196.

3,13-ban pedig a μομφή (panasz) olvasható. E szavak nem oly karakteresek, mint akár a παράπτωμα (ti. hibás lépés). E megfogalmazás is érzékelteti, hogy különbség van Isten bűnbocsánata és az egymásnak való megbocsátás között.

5.2. Efesus 4,32

Nem meglepő, hogy az Ef 4,32 a Kol 3,13-hoz hasonlóan értekezik a megbocsátásról. Tudvalevő, hogy a két levelet számos hasonlóság fűzi egybe. Az egyezés a szövegösszefüggés szintjén is látható. Mindkét vers az erkölcsi felhívások sorában olvasható. A buzdítások és a figyelmeztetések közepette mindkét egység utal az óember levetkezésére és az új ember felöltésére (Ef 4,22–24). Akárcsak a Kol esetében, az erkölcsi felhívások itt is a gyülekezeten belüli normákat jelölik ki. Ennek fényében értékelhető ki a megbocsátásra való felhívás is (Ef 4,32). A Kol 3,13-hoz hasonlóan itt is kétszer olvasható a χαρίζομαι. Itt is az a kiindulópont, hogy Isten már megbocsátott (ἐχαρίσατο). Ebből következik, hogy a vers parancsba adja az egymással való megbékélést.

Szükséges persze látni a Kol 3,13 és az Ef 4,32 közötti különbségeket is. A Kol 3,13 az Úr (κύριος) megbocsátásáról szól, az Ef 4,32 Isten és Krisztus munkájával is számol. Az Ef 4,32 szerint „Isten Krisztusban” („θεὸς ἐν χριστῷ”) bocsátott meg. Az Ef 4,32 rövidebben ír az egymás iránti megbocsátásról, mivel elmarad a Kol 3,13-beli „ἐάν τις πρὸς τινα ἔχη μομφήν”. Mielőtt a megbékélésről esne szó, az Ef 4,32 könyörületességre (εὐσπλαγχνος) hívja a címzetteket. Ahogy már érintettük, mindez azért is hangsúlyos, mert a σπλάγχν–gyök is jelölheti a megbocsátást (vö. ZebTest 8,2). Nem kizárt tehát, hogy az Ef 4,32-beli εὐσπλαγχνος tudatosan készíti elő a megbocsátásra való felhívást.

Hoehner felveti, hogy az Ef 4,32-beli χαρίζομαι nem a megbocsátás, hanem a „jóságosság” fordítást kívánja meg inkább.⁴³ Az elmélet azonban többszörösen is cáfolható. Igaz ugyan, hogy a χαρίζομαι a leggyakrabban nem a megbocsátást jelöli, de akadnak ellenpéldák is (2Kor 2,7.10; 12,13; Jos. Ant. VI. 144).⁴⁴ Döntő, hogy a χαρίζομαι a Kol 2,13-ban és a párhuzamos Kol 3,13-ban is a megbocsátásra értendő. Végül pedig az Ef 4,32-beli εὐσπλαγχνος is eszünkbe juttathatja a kapcsolatrendezést.

5.3. Következtetések

Jelen írás azon újszövetségi helyeket veszi sorra, melyek szerint kapcsolat van Isten bocsánatadása és az egymásnak való megbocsátás között. E szempont az Újszövetséget megelőző időkben (pl. JSirá 27,30–28,7) és a rabbinikus iratokban is körvonalazódik. A példák többsége azzal számol, hogy a testvérnek való megbocsátás után kérhető Isten bocsánata. Mi több, az Újszövetség helyeinek többsége is e feltételezéssel él. Figyelmet érdemel, hogy a JSirá 28,2 szerint az imádság előtt szükséges az egymásnak való

43 HOEHNER, Harold W.: *Ephesians: An Exegetical Commentary*, Grand Rapids, Baker Academic, 2009, 639.

44 MÜLLER, Peter: *Kolossarbrief*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, *Kritisch-exegetische Kommentar zum Neuen Testament* 9/2, 2022, 310.

megbocsátás. Ehhez hasonló gondolat körvonalazódik a Mk 11,25-ben is. A Miatyánk esetében már az ima részeként esik szó a kapcsolatrendeződésről (Mt 6,12; Lk 11,4).

Isten megbocsátásáról hallva a formális logika azt kívánná meg, hogy olyan felhívások következzenek, hogy iránta gyűljünk viszonzszeretetre. Kétségtelen, hogy ily példa is található (vö. Lk 7,36–50), de jelen tanulmány azokra a helyekre is összpontosít, amelyek szerint Isten bűnbocsánata a felebarátnak való megbocsátásra sarkall (második és harmadik modell). Az, hogy Isten jótéteménye cselekvésre ösztökél, az Ószövetségbe gyökerezik bele (vö. 5Móz 15,12–15).

Megfigyelésünk szerint az Újszövetség háromféle hangsúllyal szól e kérdéskörrel. Bár e három modell között több különbség is van, de mindegyik lehetőség azonos töről fakad. Ott, ahol zavar mutatkozik az embertársakkal, különösen is a hittestvérekkel való viszony terén, az Istennel való kapcsolat is súlyos hiányt szenved.

Bocsánatos-e a meg nem bocsátás?

Az Újszövetség több helye szerint kapcsolat áll fenn Isten bocsánatadása és az egymás iránti megbocsátás között. Az Újszövetség háromféle hangsúllyal is szól a kérdéskörrel. 1. Isten megbocsátásának az előfeltétele, hogy a tanítvány is megbocsásson az embertársának (pl. Mk 11,15). E hangsúly az Újszövetséget megelőző és az ezzel kortárs iratoknak is sajátja (pl. JSirá 27,30–28,7; ZebTest 5,3) 2. Isten megbocsátása bocsánatadásra hív. Ott, ahol ez elmarad, Isten visszavonhatja az irgalmát (Mt 18,23–35). Az első modellel ellentétben itt Isten megelőző, ámde feltételes bocsánatadása adja meg az alaphangot. 3. Isten megbocsát, ami bocsánatadásra ösztökél (Kol 3,13; Ef 4,32). Itt elmarad a figyelmeztetés, de e versek is kétségtelenné teszik a tanítvány felelősségét.

Jelen tanulmány az Újszövetség, különösen is a szinoptikusok azon hangsúlyára hivatott rámutatni, mely szerint Krisztus követése hiú ábránd, ha elmarad a megbocsátás.